

VRIJEDAN PRINOS PROMIŠLJANJU O (POETSKOJ) SINTAKSI

Rafaela Božić. *Sintaksa i stih. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.*

Raspon znanstvenih interesa Rafaela Božić, redovite profesorice Odjela za rusistiku Sveučilišta u Zadru, uključuje različite filološke teme, ali se dominantnom temom nameće jezik književnoga djela. U svojoj prethodnoj knjizi *Distopija i jezik* istražuje komunikacijsku ulogu jezika proznoga teksta/diskursa (Zadar, 2013.; *The Language of the Dystopian Novel*, Zadar, 2017)., a sada u *Sintaksi i stihu* nastavlja istraživanja jezika pjesničkoga teksta/diskursa, odnosno poetske sintakse nadograđujući i uvelike proširujući istraživanja započeta doktorskim radom *Rečenica i stih u poeziji Iosifa Brodskoga*, obranjenim 2007. godine na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Knjiga *Sintaksa i stih* izlazi u nakladi Sveučilišta u Zadru 2018. godine, obaseže 301 stranica te je njezin sadržaj podijeljen u osam poglavlja.

U prvome poglavlju "Lingvistika, sintaksa i poezija" (str. 13–59) autorica tumači teorijski okvir svojega istraživanja polazeći od komunikacijske funkcije poezije, od pretpostavke "da je estetika/umjetnost uvijek u službi komunikacije/poruke" (str. 18). Na takvu razumijevanju poezije istražuje obilježja sintakse u poeziji, tj. u pjesničkom stvaralaštvu odabranih ruskih i hrvatskih pjesnika. Donosi se pregled triju razvojnih faza istraživanja poetske sintakse u ruskoj filologiji dvadesetoga stoljeća. Takav pregled istraživanja potvrđuje postojanje ruske škole, sustavnoga izučavanja i razvijena teorijskog pristupa koji dijelom određuje i autoričin pristup poetskoj sintaksi i analizi odabranih pjesama u knjizi. Važno je istaknuti da velik dio korištene literature nije preveden na hrvatski jezik te da je vrlo vrijedan sustavan pregled pristupa poetskoj sintaksi predstavljen u raspravama i promišljanjima autora kao što su: Osip Maksimovič Brik, Viktor Maksimovič Žirmunskij, Boris Mihajlovič Ėjhenbaum, Boris Viktorovič Tomaševskij i Nikolaj Semenovič Pospelov, Mihail Leonovič Gasparov, Maksim Il'jič Šapir, Irina Il'jinična Kovtunova, L. T. Badretinova, V. Semenov, S. V. Kalačeva itd. Iako je u hrvatskoj filologiji poetska sintaksa manje zastupljena tema, vrijedni su prilozi ostvareni u djelima Josipa Užarevića, Branka Vuletića, Ive Pranjekovića, Krunoslava Pranjica čija promišljanja autorica uključuje u svoju interpretaciju, slažući se s njima ili otvarajući prostor raspravi. Autoričin komunikacijski pristup zahtijeva redefiniranje rečenice pa se u drugome poglavlju naslovljenom "Problem definiranja temeljne sintaktičke jedinice – rečenice" (str. 65–81) daje radna definicija rečenice koju razumije kao: "sintaktičku manifestaciju na razini govora koja čini gramatičko, intonacijsko i semantičko jedinstvo, strukturno je raznolika i može se

sastojati od jedne ili više predikativnih jedinica, odnosno jedne ili više surečenica i/ili podrečenica povezanih sindetskim i asindetskim vezama, što se u pismu realizira početnom riječju rečenice i završava završnim interpunkcijskim znakom (ili završnom riječju) iza kojega može slijediti nova sintaktička manifestacija istih karakteristika” (str. 71). Određenje granice rečenice, odabir jednorečeničnog ili višerečeničnog diskursa područje je autorove lingvostilističke kompetencije. Stavljajući u suodnos sa sadržajem i gramatičke odnose u tekstu, jasno definira i svoju hipotezu “da su, realizirajući različite gramatičke odnose, pjesnici vrlo svjesni i njihove semantičke zasićenosti, te da vrlo svrhovito upotrebljavaju sve razine sintaktičke složenosti” (str. 76).

Postavljajući naglasak na sintaktičke granice (“mjesto u rečenici gdje rečenični dijelovi (rečenični članovi i surečenice) prestaju ili započinju”), autorica uvodi pojmove sintaktičkih sinergija i međa (str. 79) te na njima otvara prostor interpretacije. Osmišljava sustav znakova i zagrada, koji se dijelom naslanja na istraživanja ruske poetske sintakse predstavljene u djelima M. Šapira, te se koristi vlastitim modelom analize poetske sintakse “koji se zasniva na raščlanjivanju rečenice na njezine sintagmatske dijelove. Pri tome se stvaraju sintaktičke granice različitih vrsta i dubina”. Autorica smatra “da te granice imaju utjecaj kako na semantiku tako i na estetiku djela (poglavito u stvaranju dinamike djela, što se npr. može izravno dovesti u vezu s tipom poetiranja)” (str. 76–77). Osim navedenih, uvode se termini poput *rečenice multiple*, *podrečenice*, *sintakta*, *surečenice prvog, drugog i trećeg stupnja*, *prepletanja*, *jednodubinske*, *dvodubinske*, *trodubinske*, *četverodubinske granice*. Tumačeći svaki od termina te dajući za njega teorijsko opravdavanje, jasno pokazuje razumijevanje razine složenosti rečeničnih/diskursnih odnosa te potrebu preispitivanja zadanih definicija rečenice.

U trećem poglavlju naslovljenom “Jednorečenične pjesme” (str. 85–141) raščlanjuju se jednorečenične pjesme Aleksandra Puškina, Mihaila Lermontova, Fëdora Tjutčeva, Afanasija Feta, Osipa Mandel’shtama, Anne Ahmatove koje prethode poeziji Iosifa Brodskog čijim se jednorečeničnim pjesmama autorica ponajviše i bavi. Razlog je raščlambe tih pjesama “pronalazanje diskursnih elemenata unutar granice rečenice” (str. 88) koji se nalaze “na onim mjestima ‘odluke’ – razbiti iskaz na više rečenica ili upotrijebiti složenu rečenicu” (str. 89). Autorica zaključuje: “Forma rečenice i diskursa prenosi dodatne obavijesti koje se ne smiju zanemarivati. Te dodane obavijesti nalaze se upravo na mjestima sintaktičkih odluka.” (str. 97) U korpusu Brodskog koji obuhvaća 15 000 rečenica (539 pjesama) – jednorečeničnih pjesama ima samo sedam. Analizirajući njegove jednorečenične pjesme: “... Moj glas užurban i nejasan”, “Jutarnja pošta za AAA iz grada Sestrorečka”, “... I tebe u betlehemskoj večernjoj gužvi”, “Drvo”, “Niotkuda s ljubavlju, naestog ožujnog...”, “U caféu”,

“Posveta u knjizi” suodnos rečenice i stiha, gramatike i značenja, ona tumači prenese-ni sadržaj, odnosno sadržaj pjesnikove misli. “Sintaksa Brodskoga uvelike utječe na misaonost, odnosno odražava misaonost njegove poezije. Njegova se poezija realizira i semantički i stilski uvelike na sintaktičkoj razini pa svaka interpretacija njegova dje-la mora uključivati i detaljno istraživanje te jezične razine.” (str. 141) Minimalizam jednorečeničnog diskursa otvara prostor izražavanju te složene misaonosti koju grade “dva suprotno nabijena pola – izvanjska jednostavna struktura pjesme i unutarnja slo-žena struktura pjesme” (str. 141).

U četvrtome, najkraćem poglavlju, naslovljenom “Sintaktičke sinergije i višereče-nični diskurs (pjesme Sergeja Gandlevskoga ‘Sve bučno kuca’ i I. I. Brodskoga ‘Ja sam zagrlio ta ramena’)” (str. 145–155), metodologiju koju primjenjuje u raščlambi jednorečeničnih pjesama autorica sada primjenjuje u analizi višerečeničnih pjesama uspoređujući dvije naslovne pjesme. U pjesmi “Ja sam zagrlio ta ramena” autorica navodi da “se javlja prstenasta sintaktička struktura koja vraća pjesmu na početak, tvori zatvoren krug, a za nas otvara prostor za tumačenje kruga kao znaka bespomoć-nosti” (str. 150). Pjesme se bitno razlikuju, pa se može reći “kao da na sintaktičkoj razini možemo razlikovati ove dvije pjesme – jedna upućuje na bezizlaznost situacije (vrtnja ukrug), dok druga ukazuje na novu nadu u budućnost” (str. 150).

Među terminima koji se uvode za potrebe ove analize termin je nominativne reče-nice. U petome poglavlju “Nominativne rečenice” (str. 159–241) daje se klasifikacija nominative rečenice kao vrste neoglagoljene rečenice. U hrvatskim jezičnim priruč-nicima nije dana klasifikacija te vrste rečenica, stoga je takva podjela (temeljena na podjelama u ruskim jezičnim priručnicima) svakako pogled u moguće smjerove po-djele. Usporednom raščlambom pristupa rečenici u ruskoj i hrvatskoj literaturi autori-ca otvara niz zanimljivih pitanja koja se tiču terminologije, klasifikacije te definicija. Raspravlja se o odnosu rečenice i iskaza i opravdanosti takve podjele temeljene na strukturalističkom pristupu jeziku, propituju se opisi rečenica temeljenih na dihoto-miji raščlanjenost/neraščlanjenost te termini rečenica, jednostavna rečenica, predika-tivnost. Vodeći se određenjem u ruskim jezičnim priručnicima, nominativne rečenice određuje kao “jedan od tipova neraščlanjenih rečenica, i to onaj koji utvrđuje prisut-nost, postojanje predmeta ili pojave koje imenuje glavni rečenični član rečenice, a koji je izražen imenicom u nominativu ili količinsko-imeničkim spojem..., a rjeđe brojem ili osobnom zamjenicom” (str. 167–168). Nominativne rečenice klasificira prema sin-taktičkoj strukturi (gramatičkom obliku), semantičkome te kompozicijskome kriteriju te uvodi oznake za pojedinu strukturu i razrađuje vrlo precizan model koji primjenju-je u analizi nominativnih rečenica I. Brodskoga. Dolazi do zaključaka da u njegovu stvaralaštvu te rečenice imaju veliku raznolikost sintaktičkih struktura i semantičkih

sadržaja te su najučestalije na početku stiha.

U šestome poglavlju naslovljenom “Ekstremni slučaj – ‘Šapat, krotko disanje’” (str. 245–251), na primjeru te pjesme Afanasija Afanasjeviča Feta autorica analizira nominativne rečenice te pokazuje “koliko je snažan njihov umjetnički i semantički potencijal” (str. 245). Njezinu morfosintaktičku strukturu smatra revolucionarnom te odgovara na pitanje “kako ovoj pjesmi ne samo stilistički već i semantički pridonosi odluka o jednorečeničnosti?” (str. 248). Gradnju pjesme uspoređuje s kretanjem filmske kamere, ističe kako je niz nominativnih rečenica koje čini ukupno 36 riječi, od kojih su 23 imenice te u kojima nema glagola “u skladu s ‘filmskom’ prirodom pjesme. ‘Kamera’ se ‘kreće’ od jedne slike do druge, a kao i u filmu, na čitatelju/gledatelju je zadatak da od tih slika rekonstruira ‘tekst’” (str. 249).

U sedmome poglavlju “Poetska sintaksa A. B. Šimića” (str. 255–265) riječ je o primjeni modela na pjesnički opus hrvatskoga autora. Rečenica se postavlja u odnos s versifikacijskim sustavom teksta, analiziraju se pjesme u vezanome i slobodnome stihu te pjesme bez interpunkcije. U analizi tih pjesama autorica primjenjuje Šapirovo istraživanje odnosa kraja rečenice i kraja stiha. Nastavlja se na istraživanja Ive Pranjkovića i Slavena Jurića te stih Antuna Branka Šimića uzima kao reprezentantu hrvatskoga pjesništva. U Šimićevu pjesništvu stihovi su često sintaktičke cjeline i u pjesmama bez interpunkcije strofa predstavlja rečenicu te je on “skloniji slabijim sintaktičkim vezama na kraju stiha” (str. 264).

U završnome, osmom poglavlju “Poetska sintaksa Maka Dizdara na primjeru pjesme ‘Iskaz petog svjedoka’” (str. 269–283), autorica se odlučuje za analizu te pjesme jer je ona “po svome stilogenom odnosu prema sintaksi iznimno zanimljiva” (str. 269). Primjer je pjesme u kojoj “jedan od problema svakako predstavlja i određivanje samih granica rečenice, a postavlja se i pitanje recepcije teksta bez interpunkcije” (str. 270) te ju analizira u dvjema inačicama, s interpunkcijom i bez interpunkcije, zaključujući da “inačica bez interpunkcije izvrsno odgovara dramatičnim i kaotičnim zbivanjima o kojima je u pjesmi riječ te da je izostavljanjem interpunkcije, svakako, pojačan emocionalni učinak. Rekonstrukcija interpunkcije, u bilo kojoj inačici, pokazala bi da sintaktički pjesma obiluje kratkim rečenicama koje su karakteristične za usmeni iskaz – pa je time u suglasju s naslovom pjesme: svjedočenjem neimenovanoga petog svjedoka. I na ovoj bi se razini interpunkcijom ostvarila lakša razumljivost teksta, ali bi se izgubilo na ekspresivnosti” (str. 273). Uvjetno rečeno, stilski postupak nebilježenja interpunkcije, odnosno odabran diskurs bez interpunkcije razumije kao stilemu koji nosi dodatno značenje.

Knjiga Rafaela Božić zanimljiva je iz više razloga. Osim što približava teorijski pristup ruske filološke škole i promišljanje o poetskoj sintaksi, ona donosi i promišljanje

o sintaksi u ruskoj i hrvatskoj filologiji te o sintaksi općenito, propituje definicije i otvara prostor raspravi. S druge strane, donosi razrađen, vrlo sustavan i zanimljiv model interpretacije temeljen na sintaktičkoj raščlambi te pokazuje kako takva “gramatička” i kvantitativna raščlamba može biti zanimljiv pristup interpretaciji pjesničkoga teksta/diskursa te razumijevanju komunikacijske uloge pjesme, odnosno njezine poruke. Stoga će zasigurno biti zanimljivo i inspirativno štivo istraživačima poetskoga teksta i filolozima različitih znanstvenih interesa.

Sanja Baričević